

orijentacii' nacional'noi' osvity [Tekst] / M.Romanenko // Filosofs'ki problemy osvity. Zbirnyk naukovykh prac'. – 2011. – №1. – S.32–40.

4. Rusova S. Moral'ni zavdannja suchasnoi' shkoly [Tekst] / S.Rusova // Ridna shkola. – 1938. – №7. – S.109–113.

5. Rusova S. Vybrani pedagogichni tvory [Tekst] / S.Rusova. – K.: Vydavnytstvo "Osvita", 1996. – 303 s.

6. Frolova O. Osoba jak ob'jekt filosofs'ko-osvitn'ogo vchennja Sofii' Rusovoi' [Tekst] / O.Frolova // Filosofija osvity. – 2005. – №2. – S.162–170.

7. Amonashvili Sh. Do shkoly u shist' rokiv [Tekst] / Sh.Amonashvili // Pedagogichnyj poshuk. – K., 1990. – 207 s.

Bezzena I. M., Senior Lecturer Management of Secondary Schools
Department municipal institution "Dnipropetrovsk Regional Institute of Postgraduate Education" (Ukraine, Dnipropetrovsk),
ivanbezzena@rambler.ru

Philosophic and educational aspects of self-identity in postindustrial society secondary schools

The article deals with the philosophic and educational aspects of searching for new approaches in the process of the self-actualization of a personality in the secondary school period, the growth of a personality and making in this period the basis for the self-realization of the successful and self-relying personality. At the forefront of the educational process in school education various ideas and practices of individual training and education have been developed, involving the identification and development of maximum individual life projects of students, taking into account the interests of microgroups with emphasis on self-educational process of the individual, particularly important information and communication at school. Addressing these issues should contribute to the development of an appropriate philosophical and educational tool because through the philosophical outlook a person expresses his desire to take responsibility for solving their own conscious life destiny. In this sense, philosophy serves as an intellectual clarify for their situation in life, understanding the strategies and tactics of their fulfillment.

Keywords: the process of integration, standardization of education, many-level education, self-actualization, self-relying personalit.

Беззена И. М., старший преподаватель кафедры управления общеобразовательных учебных заведений, коммунальное заведение
"Днепропетровский областной институт последипломного педагогического образования" (Украина, Днепропетровск),
ivanbezzena@rambler.ru

Философско-образовательные аспекты самореализации личности в общеобразовательной школе постиндустриального общества

Отражаются философско-образовательные аспекты в поиске новых подходов в процессе самореализации индивида в школьный период, становление человека и формирование в этот период основ самореализации успешной и самодостаточной личности. Ключевые слова: интеграционные процессы, самореализация личности, процесс индивидуализации, индивидуализм, потребительский интерес, психологизация учебно-воспитательного процесса, технократически ориентированные знания. На первый план образовательного процесса выходят разнообразные практики и идеи индивидуального обучения и воспитания, что предусматривает выявление и развитие индивидуальных жизненных проектов школьников, учет при этом интересов микрогрупп, акцент на самообразовательный процесс индивида, особое значение и вес имеют информационно-коммуникационные технологии в процессе школьного обучения. Решению этих вопросов должно способствовать разработка философско-образовательного инструментария, поскольку именно с помощью философского взгляда человек заявляет о своем желании взять на себя ответственность за осознанное решение собственной жизненной судьбы. В этом понимании философия выступает как интеллектуальное проявление своей жизненной ситуации, осмысления стратегии и тактики своей самореализации.

Ключевые слова: интеграционные процессы, самореализация личности, процесс индивидуализации, индивидуализм, потребительский интерес, психологизация учебно-воспитательного процесса, технократически ориентированные знания.

* * *

УДК 37.013.73:340.12

Брусакова О. В.

здобувач кафедри філософії, Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди
(Україна, Харків), maya-trynyak@mail.ru

Школа як справедлива спільнота: досвід і перспективи розбудови

Визначено особливості школи як справедливої спільноти в умовах соціальних трансформацій, які відбуваються в сучасному українському суспільстві. Показано роль школи у формуванні моральної свідомості як вищої

форми відображення дійсності, значення шкільної освіти у процесі становлення правової свідомості та правової культури. Проаналізовано причини виникнення протиріч між морально-правовими настановами та реаліями, що мають місце в суспільстві. Доведено існування різноманітних форм та методів оздоровлення морально-правової атмосфери у шкільних мікросоціумах та необхідність їх застосування. Наведено аналіз попереднього досвіду та перспектив розбудови у даному напрямку із врахуванням нових соціокультурних реалій, які впливають на морально-правове виховання учнів. Доведено необхідність реалізації комплексних програм виховної роботи, які повинні бути спрямовані на формування морально-правової свідомості учнів, підвищення педагогічної культури батьків шляхом організації взаємодії школи, батьківських комітетів, громадськості та правоохоронних органів.

Ключові слова: школа, шкільна освіта, справедлива спільнота, морально-правове виховання, морально-правова свідомість, досвід, перспективи.

Сучасне українське суспільство науковці визначають як суспільство соціальних трансформацій. Така характеристика вказує на те, що ціннісно-нормативне підґрунтя, на якому населення країни будувало свою суспільну поведінку, було зруйноване, а ціннісні "пустоти", які виникли, легко заповнюються новими орієнтирами і стереотипами. Особливо загрозливою така ситуація є для підростаючого покоління, чия ціннісно-нормативна система поки знаходиться на стадії формування і може бути деформована без особливих зусиль. Ціннісно-нормативна сфера особистості, яка включає в себе, зокрема, й соціальні установки щодо права та правових явищ, формується шляхом соціалізації. Від того, наскільки ефективно відбувається остання, залежить ефективність формування індивіда як члена суспільства. Освіта складає істотну частину процесу соціалізації. Завдяки освіті здійснюється передача створених і накопичених попередніми поколіннями матеріальних та духовних цінностей, у тому числі й правових, традицій, досвіду, залучення до них людини, перетворення її на повноцінного члена суспільства, що сприяє підтриманню досягнутого рівня культурного розвитку і його подальшого вдосконалення. Один з головних інститутів соціалізації особистості є школа. Сучасна школа повинна орієнтуватися на принципи справедливості та демонструвати високі стандарти моральної та правової свідомості. У цьому сенсі шкільна освіта має вирішальне значення у формуванні моральної та правової свідомості майбутніх громадян.

Формування моральної свідомості, як одного з показників вихованості, є важливою педагогічною проблемою. На період вступу до школи у дитини повинні бути сформовані етичні уявлення про добро і зло, права й обов'язки, красу і потворність, правду і неправду, віру, надію, любов, честь, відповідальність тощо. Але ці знання епізодичні, сформовані на емоційному рівні. Завдання шкільної освіти дати системні знання у формуванні як моральної, так і правової свідомості.

Моральна свідомість розглядається як вища форма відображення дійсності, один із проявів індивідуальної свідомості, в якому зафіксовано систему когнітивно-ціннісних та емоційних уявлень і реагувань на сферу моральних законів, що визначають норми співжиття людей у соціальному середовищі [1, с. 152]. Педагогічні науки розглядають моральну свідомість як один з головних показників моральної вихованості особистості. Пріоритетним педагогічним завданням процесу формування основ моральної свідомості школярів є створення умов, за яких успішно засвоюватимуться моральні знання, вироблятимуться

моральні судження, розвиватимуться вищі моральні почуття, механізми моральної саморегуляції, коли зовнішні моральні вимоги перетворюватимуться на внутрішні мотиви поведінки [2].

Поведінка особистості з позиції моралі пов'язана з її мотивами. Для підліткового віку, який О.Леонтьєв називає другим народженням особистості ("Особистість дійсно народжується двічі: перший раз – коли у дитини виявляється у явних формах полімотивованість і супідрядність її дій..., другий раз, коли виникає її свідомо-особистість"), характерною є поява прагнення та здатності усвідомлювати свої мотиви і проводити роботу з їх підпорядкування. Дослідник відмічає що, формування особистості являє собою неперервний процес, що складається з низки послідовних стадій. Проте "...справжнє народження особистості виступає як подія, що змінює хід усього наступного психічного розвитку" [3, с. 202]. Шкільна освіта повинна чітко структурувати та систематизувати мотиви учнів на основі пріоритету моральних цінностей і допомогти у "народженні" справжньої особистості.

Шкільна освіта у формуванні моральної свідомості повинна враховувати той факт, що мораль, виступаючи не лише формою суспільної свідомості, а й формою життєдіяльності людей, повинна виконувати регуляторно-конструктивну, ціннісно-орієнтаційну, виховну, пізнавальну, мотиваційну, комунікативну, прогностичну функції у конструюванні освітньої реальності. Сучасна школа повинна підвищувати моральні якості особистості, яка з одного боку, вбирає в себе все багатство суспільних відносин, з іншого, – виплескує власні сутнісні сили та інтегрує їх у соціальний простір. Моральні якості, формуючись у процесі виховання за посередництвом засвоєння моральних принципів і норм, зумовлюють поведінку учнів у майбутньому, розкривають їх ставлення до суспільства, праці та людей. Моральні якості у процесі виховання та навчання поступово стають усталеними рисами характеру особистості, що визначають її відносини з людьми, характеризують ставлення до себе й довкілля, а також є усвідомленими й внутрішньо прийнятими нею правилами. Ці правила повинні вже регламентуватися нормами права.

Шкільна освіта грає значну роль у формуванні і правової свідомості майбутніх громадян. Мораль і право мають стимулюючий вплив, тобто можуть забороняти або заохочувати до вчинення тих чи інших дій, вчинків особистості, сприяють формуванню ідеалів, певних життєвих орієнтирів, збагачують знанням правових і моральних норм. На думку О.Якуби, встановлюючи визначені межі активності людини за допомогою нормативних вимог, мораль і право разом з тим завдяки особливостям цих норм є найбільшими стимуляторами подальшого розвитку активності [4, с. 133], що є важливим у процесі виховання молодого покоління.

На сьогоднішньому етапі формування громадянського суспільства в нашій державі на чільному місці знаходиться проблема виховання громадянина України, здатного жити у правовій державі, тому питання правової освіти та правового виховання школярів особливо актуальне на сьогоднішній час.

Завдання правового виховання – формування в учнів правової свідомості як сукупності правових уявлень, поглядів, переконань і почуттів, що визначають ставлення особистості до вимог законів, регулюють її поведінку в конкретній правовій ситуації. Становлення правової свідомості, – пише О.І. Вишневський, – один з основних напрямів формування громадянина. У сім'ї та в школі дитина повинна не тільки навчитися поважати закони, відстоювати свої права та свободи, але й поважати чужі, толерантно ставитись до чужих поглядів, шанувати права інших на самовираження, власні культурні цінності, вибір конфесій, участь у політичному житті тощо. Все це надзвичайно важлива сфера виховання, передусім з точки зору потреб державотворення [5].

Питання правової освіти та формування правової свідомості школярів особливо актуальне у зв'язку з тим, що в Україні спостерігається тенденція зростання дитячої злочинності, поширення злочинності серед неповнолітніх випереджає її загальне зростання, при цьому вона "омолоджується". Тому здійснення правовиховної роботи з учнями є доцільним з перших днів перебування дитини у школі, а потім і протягом всього життя особистості.

Правова освіта та правове виховання – це складна динамічна система, що поєднує: правові знання, на основі яких формуються уявлення про організацію життя громадян в політичному, правовому, економічному, соціальному та культурному середовищі демократичної держави; громадянські чесноти – норми, установки, цінності та якості, притаманні громадянину демократичного суспільства. Правова освіта і виховання є широким комплексом освітніх і виховних зусиль, що формує правову свідомість учнів.

Україна – держава молода, її правові норми ще тільки встановлюються, що безпосередньо впливає на розвиток правосвідомості населення. Саме тому, правове виховання є невід'ємною частиною громадянського виховання. Школа визнається осередком формування громадянськості, що має сприяти розвитку демократичної політичної культури, формуванню громадянської компетентності, накопиченню політико-правових знань, політичних умінь, гідності та відповідальності у молодих людей, усвідомленню і прийняттю ними демократичних принципів життя та пріоритету прав людини.

Загальноосвітні школи формують елементарні вміння в царині правозастосовальної діяльності, елементи громадянськості, дисциплінованість у системі суспільних відносин. Тобто, в учнів формуються елементарні правові уявлення, установки на дотримання правових норм, поведінкові стереотипи. Шкільна молодь засвоює можливості власного соціального і правового статусу, усвідомлює ступінь відповідальності за свої вчинки та дії. У той же час школяр, не є повністю дієздатним громадянином, поки що практично не включений у соціально-правові відносини. Тому потреба в більш серйозних і системних знаннях, а також можливість застосовувати їх на практиці виникають у нього пізніше, у післяшкільний період.

Загальноосвітня школа в основному формує когнітивний елемент правової свідомості, передаючи інформацію про статус громадянина в суспільстві, про

форму держави, про інститути і галузі системи права, про поняття зі сфери негативної соціалізації, які мають важливе значення для передачі цінностей і досягнень правової культури суспільства та способів їх засвоєння (аксіологічний компонент освіти) [6]. Знання моральних принципів, норм моралі й права, виховання морально-правової свідомості, має починатися з дитинства, з виховання в сім'ї, в школі, оскільки це є необхідна складова нової особистості XXI століття. Завдання школи полягає в тому, щоб допомогти учням стати у майбутньому повноцінними громадянами, досягти такого рівня морально-правової вихованості, яка не просто дозволить їм брати участь у цивілізованих правовідносинах, але і дасть можливість проявляти себе вільною особистістю, що володіє системою сформованих моральних і правових поглядів.

У той же час необхідно звернути увагу на протиріччя між морально-правовими настановами, які виховуються у школі та суспільними реаліями. Зазначимо, що ці протиріччя необхідно розглядати в контексті загальної проблеми морально-правового конфлікту в суспільстві. Морально-правовий конфлікт – це вища стадія розвитку суперечностей між правом і мораллю як соціальними інститутами, між ціннісними орієнтаціями особистості та загальновизнаними моральними і правовими цінностями, що викликає гострі соціальні протиріччя. Для забезпечення адекватної поведінки особистості в суспільстві необхідна певна гармонія між нормами права і моралі. Сильний негативний вплив на поведінку особистості спричиняє невідповідність моральних критеріїв оцінки об'єктивних фактів соціальної дійсності правовим. Щось цілком дозволено з точки зору права може бути чимось таким, що мораллю забороняється і навпаки, те, що заборонено законом – мораль дозволяє. Подібні протиріччя спотворюють правову і моральну свідомість особистості, деформуючи систему цінностей, орієнтації та установки, збільшують кількість конфліктів між індивідуумами, заснованих на переважанні почуттів і емоцій над правовими і моральними заборонами [7, с. 12].

В свою чергу, гармонія моральних принципів особистості та вимог права значно полегшило б процес перетворення правових норм у внутрішні стимули особистості і забезпечило правомірність її поведінки. Соціальна криза викликає у свідомості індивіда стан, при якому виникає ціннісно-нормативний вакуум. Норми права часто перестають відповідати інтересам громадян, що викликає їх відчуження на емоційному, психологічному рівнях. Їх місце займають емоції, почуття і власні потреби. Потреби лежать в основі будь-якого вчинку і правомірного, і неправомірного. Дисгармонія у співвідношенні окремих видів потреб або їх деформація викликає конфлікт особистості з законом і оточуючими людьми і тому реалізація перекручених потреб завжди тісно пов'язана з проступком.

Потреби людини впливають на її поведінку, яка виступає не тільки як складний комплекс видів соціальних діяльностей людини, за допомогою якої опредмечується навколишня природа, але і як спілкування, практична взаємодія з людьми у різних соціальних структурах. Внутрішній план та програми

поведінки особистості у суспільстві не вичерпуються установками й іншими формами мотивації. Дослідження соціального статусу і соціальних ролей особистості, тобто об'єктивних характеристик, виявляє активну участь самої особистості. Складний та довгочасний характер активності суб'єкта є показником пристосованих не тільки тактик поведінки, але і стратегій досягнення засобом цих тактик далеких цілей, загальних ідей та принципів світогляду [8, с. 182]. Особливості морально-правового розвитку учнів визначають і основні труднощі виховання в цей період. Етична поведінка продовжує визначатися не власне моральними потребами (такими, наприклад, як усвідомлення морального обов'язку, гуманістичні потреби), а як правило задовольняє провідні потреби віку – у спілкуванні, самоствердженні.

Через обмеженість етичного досвіду учень зазвичай жорстко пов'язує наявність певної властивості особистості з невеликою кількістю абсолютно конкретних форм поведінки. Це може призвести до абсолютно випадкового вибору форм поведінки і прийомів самовиховання. Все це показує достатню суперечність етичної саморегуляції в підлітковому віці. З одного боку, школяр у цей період вже здатний ставити перед собою певні етичні завдання і цілі, керуватися в поведінці тими моральними нормами, які він вважає цінними. З іншого боку, сам характер цих норм, їх нестійкість, а також те, що вимоги підлітка до себе носять ще вельми хаотичний характер і часто не можуть витримати конкуренції з іншими його спонуканнями і потребують опори зовні (наприклад, у вигляді громадської думки однолітків), перешкоджає формуванню справжньої етичної саморегуляції поведінки.

Необхідно підкреслити, що протиріччя між морально-правовими настановами та суспільними реаліями багато в чому пов'язані з положенням молоді в соціумі. З одного боку, вони є стратегічно важливим ресурсом суспільства і здатні здійснити перетворення, рух шляхом економічного і соціального прогресу, визначати активну рушійну силу і роль в соціумі. З іншого боку, молодь поставлена перед необхідністю раннього вибору життєвого шляху. Але разом з цим вибором молодь втрачає головне в життєвому формуванні – ігнорує виховання і ціннісні орієнтири. У прагненні швидше адаптуватися до умов жорсткої реальності, позначити для себе вірні пріоритети, вибрати вид діяльності, що надає переваги над іншими, молоді люди можуть ігнорувати політичні, правові, моральні норми та цінності суспільства, немов переступаючи через них. Комусь вдається цього уникнути, але достатньо таких молодих людей, які, спостерігаючи уявне успішне сходження (за допомогою батьків, родичів і знайомих, які займають значне становище в суспільстві, неправомірних або аморальних дій), не вірять в обов'язковість і справедливість законів, негативно ставляться до права в цілому, ігнорують і порушують правові та моральні приписи. Вони не встигають або не хочуть формувати у себе міцне і стійке неприйняття правопорушень, нехтують моральними нормами і цінностями. Протиріччя між морально-правовими настановами та

суспільними реаліями призводить до правового нігілізму молоді.

Правовий нігілізм – напрямок суспільно–політичної думки, націлений на девальвацію права й законності, на відверту недооцінку соціальної та особистої цінності права [9, с. 128]. Правовий нігілізм – це ставлення до права, яке ґрунтується на запереченні його соціальної цінності. Зараз він широко поширений та має багато прояв: від скептичного ставлення до права, негативного ставлення до правових форм організації суспільних відносин, через заперечення соціальної цінності права і до свідомого ігнорування вимог закону. Також розвитку нігілістичних поглядів та установок, особливо серед молоді, на сьогодні суттєво сприяє хибне відтворення ідеальності злочинного світу в кінематографі, в художній літературі та інших сферах мистецької діяльності.

Таким чином, фактор поширення правового нігілізму безпосередньо впливає на формування дитячої свідомості. Це проявляється в зростанні рівня злочинності серед підлітків. Протиріччя між морально–правовими настановами, що впроваджуються у школі та суспільними реаліями призводять до деформації правової свідомості молоді й шкільна спільнота повинна мати чітку стратегію формування моральної та правової свідомості учнів, яка повинна бути адаптована до тих змін, що відбуваються в соціумі.

Школа є дзеркалом суспільства. Саме тому, у сучасному освітньому просторі виникає проблема оздоровлення морально–правової атмосфери у шкільних мікросоціумах. Її необхідно вирішувати комплексно, зокрема за допомогою впровадження новітніх педагогічних розробок. Серед актуальних проблем, що стоять перед сучасною педагогічною наукою, одна із найважливіших – це розробка ефективних форм і методів виховання культури поведінки школярів, їх підготовка до повноцінного життя у суспільстві. З огляду на це, школі потрібен педагогічно інструментований процес особистісно орієнтованого виховання, побудований на тісному взаємозв'язку знань, почуттів, поведінки.

Необхідно зазначити, що існують різноманітні форми та методи оздоровлення морально–правової атмосфери у шкільних мікросоціумах. Наприклад, важливе місце у цьому процесі посідає гра. Саме гра – природний для школярів вид взаємодії, де вони не тільки відображають реальне життя, а й перебудовують його, аналізують поведінку героїв. Так, в особливих ігрових умовах учні мають змогу моделювати систему морально–правових відносин у наочно діючій формі, розвивати систему відносин у наочно діючій формі, розвивати орієнтування в них. Обмаль досвіду взаємин школярів потребує створення спеціальних виховних ситуацій, “запрограмованих” переживань. Під час обговорення ситуації перед учнями постає проблема морального та правового вибору, що дає їм змогу зрозуміти можливі мотиви вчинків, поведінки, готує до вияву морально–правової культури взаємин, спілкування у реальному житті.

Показниками високого рівня культури та морально–правової поведінки є розуміння учнями необхідності дотримання її в школі, громадських місцях, в особистому житті; готовність і потреба у виконанні

загальноприйнятих норм і правил дисципліни навчання, проведення вільного часу; самоконтроль у поведінці; боротьба з порушниками культури в школі та за її межами. Як стверджував А.Макаренко, у вихованні слід домагатися розумного поєднання зовнішнього і внутрішнього контролю за культурною поведінкою вихованців, навчити їх “робити правильно, коли ніхто не чує, не бачить і не дізнається” [10, с. 48].

Важливим джерелом оздоровлення морально–правової атмосфери в школі є знайомство учнів з навколишнім середовищем шляхом туристичних подорожей, екскурсій містом, відпочинку на природі та за допомогою різноманітних заходів проведення дозвілля. Екскурсії з учнями повинні проводитись протягом всього навчального року і мати різну мету. Для того, щоб екскурсія була морально цінною, вчитель повинен створити в колективі емоційний настрій, розподіляти між школярами завдання, які слід виконати при підготовці до екскурсії і під час її проведення. У процесі засвоєння знань з морального виховання обов'язковим є привласнення учнями моральних норм і особистісне переживання їх з позиції моральних цінностей. Тому формування моральної та правової особистості, підвищення рівня морально–правових відносин у шкільних колективах має бути тісно пов'язане з сучасними суспільними реаліями, новітніми досягненнями педагогічних, психологічних та правових наук.

Отже провідну роль у процесі оздоровлення морально–правової атмосфери у шкільних мікросоціумах відіграє робота вчителів щодо засвоєння учнями правил поведінки. Необхідно привчати їх до виконання цих правил, формувати в них потребу в постійному їх дотриманні, нагадувати їх зміст, вимоги. Недоречно поділяти правила поведінки на основні й другорядні, коли за порушення одних учень несе відповідальність, а недотримання інших залишається непоміченими. Відповідну роботу слід проводити також з батьками учнів, адже правила охоплюють основні обов'язки школярів, сумлінне виконання яких свідчить про їх загальну вихованість у родині. Щоб допомогти школі у виробленні в учнів морально–правових якостей, батьки мають знати їх, володіти елементарними педагогічними прийомами для формування цих якостей.

Оздоровлення морально–правової атмосфери відбувається шляхом позакласної роботи, яка має великі резерви в морально–правовому вихованні. На відміну від навчальної роботи тут учні більш вільні у своїх судженнях, вчинках. Позакласна робота повинна базуватися на таких провідних орієнтирах:

- утвердження позиції школяра як рівноправного учасника виховного процесу, що в свою чергу сприяє виникненню неформального доброзичливого мікроклімату в педагогічному колективі, співробітництва педагога з вихованцем за типом “партнер – соратник”, “дорослий – дорослий”;

- культивування діалогічної форми суб'єкт–суб'єктної взаємодії педагога з вихованцем на основі особистісного спілкування, що спонукає до взаєморозуміння, співпереживання, вільного обміну думками, враженнями;

- прояв школярем активної життєвої позиції, “смыслотворчості”, позитивного суб'єктивного досвіду,

самовизначення, творчості, “комунікації як операції”, “установки на іншого”;

– створення ситуації успіху, захищеності, підтримки, позитивних емоційних переживань молодших школярів в предметно–перетворювальній та комунікативній діяльності. Забезпечення вихованцеві свободу вибору того виду діяльності, де він може найповніше реалізувати себе як індивідуальність [11, с. 128].

Нажаль, часто засвоєння знань та морально–правових норм у школі зводиться лише до інтерпретації понять чи вимог, що формують в особистості пристосовницьку позицію щодо певних реальних подій. Саме тому, варто враховувати нові соціокультурні реалії, які впливають на морально–правове виховання учнів. В школах необхідно реалізовувати комплексні програми виховної роботи, які повинні бути спрямовані на формування морально–правової свідомості учнів, підвищення педагогічної культури батьків шляхом організації взаємодії школи, батьківських комітетів, громадськості та правоохоронних органів.

Список використаних джерел

1. Слесик К.М. Моральна самосвідомість і моральна поведінка у структурі процесу формування етичної культури учнів / К.М. Слесик // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету “Україна”. – 2011. – №4. – С.152–155.
2. Плахтій В.І. Формування основ моральної свідомості молодших школярів засобами дитячої літератури: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.07 “Теорія та методика виховання” [Електронний ресурс] / Валентина Іванівна Плахтій. – К.: Б.в., 2002. – Режим доступу: <http://referatu.net.ua/referats/7569/147270>
3. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев. – Москва: Политиздат, 1975. – 304 с.
4. Якуба Е.А. Право и нравственность как регуляторы общественных отношений при социализме / Е.А. Якуба. – Харьков: Издательство ХГУ, 1970. – 208 с.
5. Попович І.В. Місце та роль морально–правового виховання підростаючого покоління в навчально–виховному процесі та житті [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/school/lessons_summary/upbring/34919/
6. Панченко Т.С. Ефективність впливу різних інститутів правової соціалізації на молодь, яка навчається [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/VchdpuPH_2013_114_33.pdf
7. Боер А.А. Морально–правовий конфлікт: Теоретико–правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 “Теорія і історія права і держави; Історія правових учень” / Анна Александровна Боер. – Санкт–Петербургский университет. – СПб., 2002. – 23 с.
8. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания / Б.Г. Ананьев. – СПб.: Питер, 2001. – 260 с.
9. Кирилюк С.П. Самоврядування у вихованні відповідальності молодших підлітків / С.П. Кирилюк // Вісн. Житомир. держ. ун–ту ім. І.Франка. – 2007. – №34. – С.128–131.
10. Макаренко А.С. Проблемы школьного воспитания / А.С. Макаренко. – М.: Просвещение, 1996. – 350 с.
11. Павлюк Г.С. Формування гуманності в молодших школярів у практиці позакласної роботи початкової школи [Електронний ресурс] / Г.С. Павлюк // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія. – 2013. – Вип.39(4). – С.101–107. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/pspo_2013_39\(4\)_17.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/pspo_2013_39(4)_17.pdf)

References

1. Slesyk K.M. Moralna samosvidomist i moralna povedinka u strukturi prosesu formuvannya etichnoy kultury uchniv / K.M. Slesyk // Zbirnyk naukovykh prats Hmelnytskogo instytutu sotsialnykh tehnologiy Universytetu “Ukrayina”. – 2011. – №4. – С.152–155.
2. Plahitiy V.I. Formuvannya osnov moralnoyi svidomosti molodshykh shkolnyariv zasobamy dytachoy literature: avtoref. dys....

kand. ped. nauk: spets. 13.00.07 “Teoriya ta metoduka vyhovannya” [Elektronnyy resurs] / Valentyna Ivanavna Plahitiy. – K.: B.v., 2002. – Rezhym dostupu: <http://referatu.net.ua/referats/7569/147270>

3. Leontyev A.N. Deyatel'nost. Soznanie. Lichnost / A.N. Leontyev. – Moskva: Politizdat, 1975. – 304 s.

4. Yakuba E.A. Pravo i нравственность как регуляторы обществ. отношений при социализме / E.A. Yakuba. – Harkov: Izdatel'stvo HGU, 1970. – 208 s.

5. Popovich I.V. Mistse ta rol moralno–pravovogo vyhovannya pidrostauchogo pokolinnya v navchalno–vyhovnomu protsesi ta zhitti [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://osvita.ua/school/lessons_summary/upbring/34919/

6. Panchenko T.S. Efektyvnist vplyvu riznykh instytutiv pravovoyi sotsializatsiyi na molod yaka navchaetsya [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/VchdpuPH_2013_114_33.pdf

7. Boer A.A. Moralno–pravovoi konflikt. Teoretiko–pravovoi aspekt: avtoref. dis. ... kand. urid. nauk: spets.12.00.01 “Teoriya i istoriya prava i gosudarstva; Istoriya pravovykh ucheniy” / Anna Aleksandrovna Boer. – Sankt–Peterburgskiy universitet. – SPb., 2002. – 23 s.

8. Ananyev B.G. O problemakh sovremennogo chelovekoznaniiya / B.G. Ananyev. – SPb.: Piter, 2001. – 260 s.

9. Kyrylyuk S.P. Samovryaduvannya u vyhovanni vidpovidalnosti molodshykh pidlitkiv / S.P. Kyrylyuk // Visn. Zhytomyr. derzh. un–tu im. I. Franka. – 2007. – №34. – С.128–131.

10. Makarenko A.S. Problemy shkol'nogo vospitaniya / A.S. Makarenko. – M.: Prosveshchenie, 1996. – 350 s.

11. Pavlyuk G.S. Formuvannya gumannosti v molodshykh shkolnyariv u praktitsi pozaklassnoyi roboty pochatkovoyi shkoly [Elektronnyy resurs] / G.S. Pavlyuk // Problemy suchasnoyi pedagogichnoyi osvity. Pedagogika ta psykholohiya. – 2013. – Vyp.39(4). – С.101–107. – Rezhym dostupu: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/pspo_2013_39\(4\)_17.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/pspo_2013_39(4)_17.pdf)

Brusakova O. V., competitor of philosophy department of Kharkiv State Pedagogical University named after G.S. Skovoroda (Ukraine, Kharkov), maya-trynyak@mail.ru

School as a fair association: experience and rebuilding perspectives

This article is devoted to definition of school as a fair association peculiarities under conditions of social transformation which are taking place in modern Ukrainian society. School's role in moral consciousness forming as the highest form of reality reflection, school education meaning in the process of legal consciousness and legal culture forming are shown. Reasons of contradictions appearance between morally–legal regulations and realities which are taking place in society are analyzed. Existence of different forms and methods of morally–legal atmosphere in school micro societies brining into a healthy state and their applying necessary are proved. Previous experience and perspectives of rebuilding in this direction analysis is proposed counting new socially–cultural realities which influence on pupils morally–legal education. It is proved that it is necessary to realize complex programs of educational work which must be directed to pupils' morally–legal consciousness forming, increasing of parents pedagogical culture by the way of organization of school, parents committees, public and legal institutions cooperation.

Keywords: school, school education, fair association, morally–legal education, morally–legal consciousness, experience, perspectives.

Брусакова О. В., соискатель кафедры философии, Харьковский национальный педагогический университет им. Г.С. Сковороды (Украина, Харьков), maya-trynyak@mail.ru

Школа как справедливое сообщество: опыт и перспективы перестройки

Определены особенности школы как справедливого сообщества в условиях социальных трансформаций, которые происходят в современном украинском обществе. Показана роль школы в формировании морального сознания как высшей формы отображения действительности, значение школьного образования в процессе становления правового сознания и правовой культуры. Проанализированы причины возникновения противоречий между морально–правовыми установками и реалиями, которые имеют место в обществе. Доказано существование разнообразных форм и методов оздоровления морально–правовой атмосферы школьных микросоциумов и необходимость их применения. Предоставлен анализ предыдущего опыта и перспектив перестройки в данном направлении с учетом новых социокультурных реалий, которые влияют на морально–правовое воспитание. Доказана необходимость реализации комплексных программ воспитательной работы, которые должны быть направлены на формирование морально–правового сознания учеников, повышение педагогической культуры родителей путем организации взаимодействия школы, родительских комитетов, общественности и правоохранительных органов.